

Een winternacht. In drie afdeelingen, met een nawoord. I. De ontmoeting op den grindweg. II. Bij den ontvanger. III. Een ander vertrek. : uitgegeven ten voordeele van eerlijke armoede – J.J. Cremer

Gedateerd december 1853.

Handschrift: Een winternacht : In drie afdeelingen met een nawoord. Uitgegeven ten voordeele van eerlijke armoede. Gedateerd december 1853.

Door de Koninklijke bibliotheek in 1952 gekocht van Antiquariaat Gijsbers en Van Loon te Arnhem (cat. 84, nr. 18). 37 fol. Aanvraagnummer: KW 134 B 11 / 7. Aanvraagnummer: KW CREM 1.

1e druk: Een winternacht : uitgegeven ten voordeele van eerlijke armoede. Arnhem : Is.An. Nijhoff & Zoon., 1854. 38 p. met een afb. In drie afdelingen met een nawoord.

Hoofdstuknamen: 1. De ontmoeting op den grindweg. 2. Bij den ontvanger. 3. Een ander vertrek.

2e druk in: Vier novellen van J.J. Cremer en Gerard Keller. Arnhem: D.A. Thieme, 1858. p. 103-148.

3e druk als feuilleton in: De Oostpost, 10, 21, 24, 28 maart en 4 april 1859.

4e druk in: Romantische werken, deel 2. Leiden : P. van Santen, 1877. p. 1-25

5e druk in: Novellen en vertellingen. Leiden : Sijthoff, [ca. 1882]. 6e druk. Vijftig-cents-editie, nr. 19.

6e druk in: Novellen en vertellingen. Leiden : A.W. Sijthoff, [ca. 188?]. 7^e druk.

7e druk in: Novellen en vertellingen. Leiden: A.W. Sijthoff's uitg.-mij., [ca. 1895]. 8^e druk. p. 1-24.

8e druk in: Novellen en vertellingen : een winternacht [... et. al.]. Leiden: A.W. Sijthoff's uitgeversmij, ca. 1938. 7e druk. p. 1-24. Romantische werken. Bij de inhoudsopgave foutief: Een wintergezicht.

2

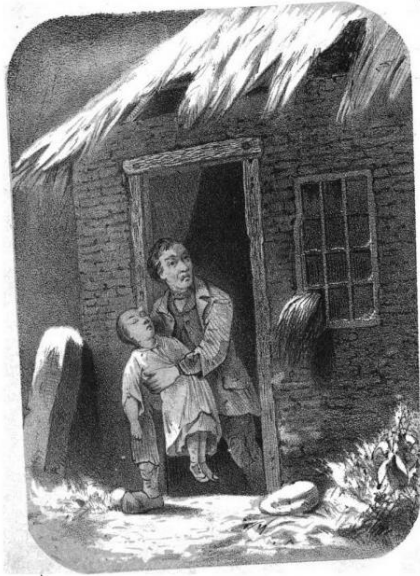
En winternacht.

1de ^{afv.} De ontmacting op den grondmeq.

3° Eine andere Vertheilung

door J. J. Bremer.

Uitgegeven: ~~te Amsterdam~~ ten voordeele
van eerlyke armoede. —

EEN WINTERNACHT.

IN

DRIE AFDEELINGEN,

MET EEN NAWOORD.

I. DE ONTMOETING OP DEN GRINDWEG.

II. BIJ DEN ONTVANGER.

III. EEN ANDER VERTREK.

DOOR

J. J. GREMER.

Uitgegeven ten voordeele van eerlijke armoede.

TE ARNHEM, BIJ
Is. AN. NIJHOFF EN ZOON.
1854.

NAWOORD.

Stemt gij ons toe, waarde lezer! dat er hier en elders avondjes, als bij den ontvanger WESTER, worden doorgebracht; o, oordeel dan niet, dat het avondje bij KOBUS overdreven geschilderd is. Vindt gij, in de eerste huishoudkamer, beelden die u bekend zijn; zegt gij met onzen ALEXANDER V. H., »ja, zoo zijn er"; o, haal dan over de tafereelen in de huishoudkamer bij KOBUS KNOR niet weifelend de schouders op; vraag niet, »Hemel, zijn er zoo?" Neen, bevat de eerste schilderij waarheid, de tweede bevat die evenzeer, en — gelooft gij ons niet..... ga en onderzoek, en bedenk, terwijl gij bidt: »Heere! leidt ons niet in de verzoeking": gelijk ik den arme niet in de verzoeking zal leiden. — Indien er een onzer geachte lezers mogt zijn, die eene romantische ontkenning verwachtte; het smart ons, hem in dit opzigt te moeten mishagen. Wij blijven der waarheid getrouw, maar willen hem toch gaarne melden, dat de ongelukkige KOBUS, die zijne misdadige plannen verworpen had, 's morgens door de nachtwacht van O, met het lijkje van zijn kind, in den ellendigsten toestand gevonden werd; dat hij door die nachtwacht, met behulp van een' zijner makkers, naar diens woning gebragt werd, die hem met zijne medelijdende vrouw op de doelmatigste wijze verpleegde, totdat de arts, die inmiddels ontboden was, hem verder met Gods hulp voor zijn GEERTJE en overgeblevene kinderen in het leven terug riep. — trok zich de gemeente verder het

lot van het ongelukkige gezin aan, en KOBUS KNOR heeft nu uwe aalmoezen niet meer. WESTER, met WIM en vriend BAR narden den volgenden dag in de sierlijke slede lustig door 't dorp, en in de Roskam van 't geval hoorende, wierp ook de ontvanger twee rijksdaalders in de bus, voor die arme menschen (want zoo kwaad was hij niet), en BAR deed hetzelfde, misschien nog wel iets meer, en zeide, weder in de narrenslede stappende: »Ja, als ik dat op den weg ook geweten had!" En wij, waarde lezers, schoon wij zeer wel weten, dat er de zoodanigen zijn als wij schilderden, wij weten het even zeer, dat er zich, in ons dierbaar Vaderland, nog *duizenden* bevinden, die (om bij onze handeling te blijven) RENNOLDSEN kunnen genoemd worden. En thans u allen dankende voor den aankoop van dit boekje, geven wij U de verzekering: dat de opbrengst, zoo hier als elders, op eene waardige wijze, tot leening van eerlijke armoede zal worden besteed. Mogt het zóó blijken, dat de u voorgestelde *winternacht* eenigermate uwe goedkeuring wegdraagt; ~~zoodat~~ de mensch zijn vervuld van

DEN SCHRIJVER.

DECEMBER 1853.

Nieuwsblad voor den boekhandel 12 januari 1854:

Bestellingslijst op een Werkje, uit te geven tot leniging armoede; getiteld: **Een Winternacht**, door **I. J. CREMER** worden afgeleverd in net linnen bandje, den prijs van f 1, gaan en het licht zien te *Arnhem*, bij **Is. An. Nijhoff en**

Advertentie in het Algemeen handelsblad van 18 januari 1854:

Bij de Boekhandelaars **Is. AN. NIJHOFF EN ZOON**, te *Arnhem*, is ter perse, om uitgegeven te worden
TOT LENIGING VAN EERLIJKE ARMOEDE:
EEN WINTERNACHT,
 door **J. J. CREMER.**
 De Prijs zal niet hooger zijn dan één *Gulden*. Bij alle solide Boekverkoopers is gelegenheid tot intekening of bestelling. (716)

Het leeskabinet, 1 februari 1854:

Een Winternacht. In drie afdeelingen. Met een nawoord.
 I. *De ontmoeting op den grindweg.* II *Bij den ontvanger.*
 III. *Een ander vertrek.* Door J. J. CREMER. Uitgegeven
 ten voordeele van eerlijke armoede. Te Arnhem, bij Is. An.
 Nijhoff en Zoon. 1853. 38 bladz. in post-8°. Prijs f —,60.

Eene soort van *Bedelbrief in den winter* in proza, dachten wij, bij het ontrangen en inzien van dit boekken. Bij het dichtstuk van TOLLENS wist men echter, dat de opbrengst of liever het batig saldo der uitgave ten voordeele der armen van Rijswijk zou zijn, en dus een bepaald doel zou hebben; *hier* is de bestemming al zeer onbepaald opgegeven.

Dit echter daar latende, moeten wij verklaren dat de Heer CREMER, als novellen-schrijver, de pen wel weet te voeren; wij maken hem er ons compliment over. De novelle zelve willen wij verder in geen vergelijking brengen met den opgenoemden en onnavolgbaren *Bedelbrief*; zij is meer te beschouwen als een tekst bij twee platen uit een der laatste afleveringen van ALEXANDER V. H's *Zoo zijn er*, en getiteld *Te veel* en *Te weinig*. Het *Te veel* houdt ons in deze novelle het langste bezig, en is ook van de drie tafereelen, waaruit de novelle bestaat, het best geslaagd, zouden wij zeggen, zoo wij niet begrepen, dat de S. bij de andere, uit den aard der zake, korter moest zijn.

Men zal wel niet van ons vergen, dat wij verder in bijzonderheden treden, daar wij dan het weldadig oogmerk der uitgave zouden tegenwerken. Wij kunnen de verzekering geven, dat het boekje den geringen prijs, dien het kost, meer dan dubbel waard is, en niemand zich de lezing beklagen zal.

N. T.

Advertentie in de Opregte Haarlemsche courant, 30 maart 1854:

*** **Ten voordeele van eerlijke armoede**
 is uitgegeven en aan de Inteekenaren verzonden:
EEN WINTERNACHT, door **J. J. CREMER.**
 Met Plaatje, in netten Linnen Band. à f 1,—.
 Eenige weinige Exemplaren, in pap. band, zijn algemeen verkrijgbaar gesteld à 60 Centen, bij de Uitgevers
 Is. AN. NYHOFF en ZOON, te *Arnhem* en verder alom.
Pauperisme is het onderwerp, Romantisch de vorm en
 voor de *Armen* de opbrengst.

Feuilleton in de Oostpost, 10 maart 1859:

1

2

EEN WINTERNACHT.

DOOR

J. J. CREMER.

I.

DE ONTMOETING OP DEN GRINDWEG.

Een lange, koude nacht stond den korten, gra-nwen decemberdag te vervangen. Daar breekt nog eenmaal, vóór het ter kimme dalen, de zon door het dichte wolkenfloers heen en werpt een schitterenden gloed over de met sneeuw bedekte velden. Erachtig schouwspel! dat spreekt van de eeuwige liefde des Alm-gtigen, dat roept — zie, en gevoel!

„Wonderbaar schoon!” sprak een voetganger bij zich zelve, die, in een warme kleed; gestoken, een oogenblik zijn haastigen tred vertraagde, om het zoo even vermelde natuurtooneel meer nauwkeurig te kunnen gadeslaan.

„Schoon! schoon!” zeide hij nogmaals schier over-luid, doch zich omwendende, om ook naar dien kant een onder-zoekenden blik te slaan, blies hem de fjoos noordoosten wind zoo scherp in het aangezicht, dat hij met de woorden: „Ontzettend koud!” zijn ooren dieper in de kraag van zijn overjas stak, de bouffante nog wat vastier toehaalde en zoo met verhaasten tred zijn togt langs den grindweg naar het naburige dorp H. vervolgde. Met verschillende gewaarwordingen vervuld en snel voorttreddende, had hij ver-ter weinig het wintertooneel rondom zich g-deslagen en, get voetpad door de hoog opgepakte sneeuw vervolgende, zag hij niet, hoe de gulden avondgloed had opgebouwen de besneeuwde boomen en velden te kleuren; bespeurde hij niet, hoe de vale tint van den nacht al meer en meer het daglicht verving en hoorde hij, door zijn eigen kra-

kenden tred, de schrede niet van een uiterst armoedig gekleed menspersoon, die voor eenige oogenblikken het erf eener aanzienlijke hoeve van ter zijde was afgekomen, en hem nu als op den voet volgde.

„’t Is koud, heerschap!” klonk het nu eensklaps achter den eersten voetganger, waardoor deze zich ont-teld om-wendde en den spreker in het verkleumde aangezicht zag.

„Dat verzeker ik ja,” antwoordde hij, en zich van den schrik der onverwachte toespraak herstellende, ging hij op het smalle voetpad een weinig ter zijde, om zijn volgman den voorgang te gunnen, ’t geen hem in elk geval aangenamer was.

De tweede wandelaar scheen echter geen lust te gevoelen om voorbij te gaan en alleen zijn weg te vervolgen, want, het ter zijde gaan van zijn voorganger als een uitnoodiging om nevens hem te komen aanmerkende, de-ide hij het gezegde smalle sneeuwpad met den welgekleeden wande-laar, waardoor deze telkens genoodzaakt was in de opge-hoopte sneeuw te stappen.

„’t Is op doodvriesen af, heerschap! hernam de eerste spreker weder, terwijl hij op een trippeldrafje, har-stappende, den heer gestrouw ter zijde bleef.

Het heerschap, weinig ingenomen met zijn nieuwen togt-gezel, antwoordde hem niet, maar nam hem van ter zijde naauwkeurig in oogenschouw. Die plunje zag er ongelukkig uit. Het opperstuk, dat noch rok, noch jas, noch huis kon genoemd worden, was zoodanig gelapt en gehavend, dat zijn ware afkomst of kleur zelfs niet meer te g-sen was; de breuk, die den man veel te kort was, schen wel de afzegger van een meer bemiddelde te zijn, althans het goed, ofschoon een zomerstof en ook danig verschromen, was zeker fijn, en in zijn soort sterk te noemen; wat de verwarming van dat stuk betrof, die zal zeker veel te wenschen hebben overgelaten, want luchtig fladderde het om de — door een inkelhaak zichtbare — ver-ter ongedekte beenen van den man, wiens bloote voeten in een paar met hooi gevulde klompen staken. Het hoofd was met een versleten stuk van een sardappelsak gedekt, waarvan de punten om den hals waren zaamgeknoot.

„Neen, ’tis vreeselijk!” vatte de arm gekleede, niet afschrikht door het zwijgen van zijn togtgezel, nogmaals het woord op. „Neen, ik zag den maar dat ’t vreeselijk is; als ge niets in ’t lijf hebt, haast niets aan ’t lijf kunt krijgen, en ’t zoo koud is dat men zich niet eens warm kan loopen.”

„Ja, ja,” was nu het antwoord van den welgekleede „dat is verschrikkelijk.”

„Bedrjpen en versta-n kun j’et,” hernam de man met het zomerbroekje, „maar gevoeld of ondervonden heb j’t zeker nooit, heerschap? en vragend zijn gezet anziende, sloeg hij de koude, ongelakte handen onder de oksels.

„’t Moet zeker hard zijn,” antwoordde het heerschap ontwijkend.

„Hard — hard!” hernam de man, bitter lagchende, „’tj moet ’teens even beproeven. Geef mij dien warm gevoerden overjas maar, als ge ’t voeten wilt, dan kunt ge mijn huis toe krijgen.”

Een wonderlijk gevoel van — vrees bekroop den ge-vraagde; dat gezelschap begon hem in het geheel niet aan te staan en hij gevoelde groot berouw over de onvoorzigtigheid, dat hij zonder eenig verdelijgsmiddel, in zulk en slechten tijd, bij zulk een strenge koude en bij den invallenden avond, zich alleen, op een eenzamen en zelfs, bij gerucht, onveiligen weg had gewaagd. Van ter zijde hield hij den steeds voorttrippelenden man in het oog, en een weinig zijn tred inhoudende gaf hij hem tevens den

Nieuwsblad voor den boekhandel 21 mei 1868:

Verkoopning van ongebonden boeken. Verkocht te Amsterdam 5 Mei 1868,
door de WED. J. C. VAN KESTEREN & Zoon, H. J. VAN
KESTEREN en J. W. SCHLEIJER.

(Fonds van de firma Is. AN. NIJHOFF & ZN.)

Cremer, (J. J.) Een winternacht D. Bolle.

Nieuwe Rotterdamsche courant, 30 juni 1868:

ALLEN COMPLEET EN ONOPENGE

Miss Yonge, De Erfgenaam van
3 deelen; pl m. 900 pagina's; prijs
f 0.90.

J. J. Timme, Vier Verhalen u
straffelijke Regtspleging; prijs f 3, nu

J. J. Cremer (Schrijver van An
Een Winternacht; prijs f 0.40.

Arn. Saalborn – Het ontwaken van het sociale bewustzijn in de literatuur. Amsterdam: H.J. Paris, 1931. p. 95-98.

De tegenstelling tusschen rijk en arm wordt in *Een Winternacht* zoo schril geteekend, dat we moeite hebben te gelooven in de waarschijnlijkheid, laat staan de waarheid der beschreven toestanden. De schrijver schijnt deze mogelijkheid ook zelf gevoeld te hebben, want hij eindigt zijn verhaal met de opmerking:

Stemt gij toe, waarde lezer, dat er hier en elders avondjes als bij den ontvanger Wester worden doorgebracht, o, oordeel dan niet, dat het avondje bij Kobus overdreven geschilderd is..... Neen, verzekeren wij U, dat de eerste schilderij voor 't grootste deel naar het leven werd geteekend, de tweede is haar getrouwe tegenhanger. Geloofst gij ons niet, ga dan en onderzoek, wanneer de winter zijn kouden adem over dorpen en steden laat gaan en zeker — althans in vele oorden van ons vaderland zult gij vinden wat wij U schetsten.

Ik laat deze woorden voorafgaan, opdat het den lezer niet ga als mij, die maar niet gelooven kon en telkens aan dichterlijke overdrijving denken moest. Maar Cremers woord in twijfel trekken, ik heb er geenerlei reden toe, na deze bekentenis.

Het verhaal begint met een ontmoeting op een grindweg tusschen een welgedaan heer in warme overjas en een „uiterst armoe-

dig gekleed manspersoon". Cremer geeft ons allerlei details: over 's mans plunje:

het opperstuk, dat noch jas, noch rok, noch buis genoemd kon worden, was zoodanig gelapt en gehavend, dat zijn ware afkomst en kleur zelfs niet meer te gissen was; de broek, die den man veel te kort was, scheen wel de aflegger van een meer bemiddelde te zijn, althans het goed, ofschoon zomerstof, was zeker fijn en in zijn soort sterk te noemen; wat de verwarming van dat stuk betrof, die zal zeker veel te wenschen hebben overgelaten, want luchtig fladderde het om de — door een winkelhaak zichtbare — ongedekte beenen. Het hoofd was gedekt met een versleten stuk van een aardappelzak, waarvan de punten om den hals waren samengeknoot, 's mans bloote voeten staken in met hooi gevulde klompen.

Er ontspint zich een gesprek tusschen den goed en den slecht gekleede. Over de koude. Niet on-karakteristiek teekent Cremer de natuurlijke angst van den zatte voor den hongerige, de zelfvoldaanheid en het air van meerderheid bij den welgedane tegenover de bittere klachten van den verkleumden stakker. Scherp en raak geeft de schrijver zijn tijdgenooten weer, als hij den goedgekleede laat overwegen of hij den ander geld zal geven om van hem af te komen of niet: hij zou zijn wel-voorziene porte-monnaie voor den dag moeten halen en wie waarborgde hem, dat dan niet de geheele inhoud prijs zou zijn?

Buitendien zou, als hij zijn beurs moest uithalen, ook de gouden horlogeketting zichtbaar worden, „waaraan een dito uurwerk zat”. En daarom tracht hij hem met woorden af te schepen:

„Waarlijk, ik heb medelijden met je, goede vriend. Hoe gaarne zou ik je iets geven, zoo ik er toe in staat was, doch je begrijpt, van mijn kleeren kan ik mij bezwaarlijk ontdoen en geld..... ja, zie je, hoe gaarne ik je iets zou geven, zoo is 't mij onmogelijk, want ik zelf zie je, ik zelf heb niets, maar.....

„Maar..... herhaalde de ander.

„Maar een wijs en liefderijk God geeft ieder sterveling op aarde zijn bescheiden deel. Den een schenkt hij schatten, den ander dagelijksch brood, terwijl velen weder met armoede en gebrek moeten worstelen.”

En na deze oratie komt werkelijk even een begin van revolutionairen geest over Cremer, als hij den arme laat antwoorden:

„Ja, God geeft elk zijn deel. Maar zoowel als hij den leeuw en den tijger krachten geeft om hun buit te bemachtigen, zoo heeft hij den arme, in tijd

van nood, ook de wapens geschonken om te nemen wat hem wreedaardig onthouden wordt."

En bij deze woorden balde hij de gespierde doch vermagerde armen zoo veelbeteekenend, dat de ander een schrede achterwaarts deed en tuimelde.....

Maar hierbij blijft het. De schrijver vertelt nu verder, hoe de goed-gekleede bij zijn vriend Bar op bezoek komt, daar een avond doorbrengt met grof spelen, drinken en eten, terwijl de gesprekken gekruid worden met opmerkingen van deze soort:

— 't Is toch gezellig, als het buiten zoo akelig koud is, dat men binnen zoo fideel en warmpjes zit. Hè, verbeeld je nu eens die arme slokkers die geen chemise aan 't lijf hebben.....

— Juist wat ik gisteren zei. Ik heb altijd de meeste voldoening van mijn vet der aarde, als het koud is.

„t Moet op veel plaatsen ook bitter gesteld zijn, zei mevrouw, alles is zoo razend duur. Verbeeld je, vier gulden tien de aardappelen.

„En we mogen blij zijn, dat we ze tot dien prijs binnen hebben. Stuyer, de groenboer, verkoopt ze nu aan Jan Rap en zijn maat voor vier en drie kwart

„Ja, haast niet te betalen voor de smalle gemeente.

„Kom vriend, leuter nu niet met de groote hoop mee. Dat volkje is er beter aan toe dan andere jaren. Uitdeelingen bij massa's, intekenlijsten.Geloof me, veel geschreeuw, weinig nood. In ons land bestaat geen gebrek. Ik geef er mooi de brui van, om me al dat geschreeuw aan te trekken..... En wat die dominées praten, altijd van geven en altijd van nood der armen, dat riekt vreeselijk naar 't communisme en daar bedankt Wester voor.

En dit heer eindigt zijn hartverheffende woorden met de voor dien tijd typeerende opmerking:

„Ernstig kan ik ook zijn, als 't te pas komt en dan zeg ik, dat God voor ieder zorgt en elk zijn deel heeft en wat Hij beschikt zal toch wel goed en wijs zijn."

Hier spreekt Wester de meening uit van duizenden, van kruide-nier tot Keizersgracht-regent en in hoc signo kwijnde en vegeteerde een groot deel van onze bevolking. Hoe zij kwijnden, Cremer vertelt het ons in het tweede hoofdstuk van zijn novelle, waar we in de woning van den anderen, slecht gekleeden reiziger zijn. „Geen vuurvonk glom er aan den haard en slechts het stargeglim verlichtte luttel het bitter armoedig vertrek."

Kobus behoort tot het leger der werklozen. En als de cijfers in

het boek van Brugmans boekdeelen spreken, Cremers bladzijden doen het niet minder. Hier kan men zien, hoeveel en wát er sedert veranderd is in de verhoudingen.

Kobus besluit de houten achterdeur van zijn hutje stuk te hakken en als brandhout te gebruiken:

„als God je de middelen toont en de menschen je den nek toe draaien, waar zal je dan heen met je eerlijkheid? — De bedeeling? Eén gulden in de week, voor man, vrouw en vier kinderen die uitgeteerd en bevroren zijn. — En dan die weldadige soepbedeeling! Eenmaal in de week, 't is een heele verkwikking — ja man, leef eens van 20 stuivers en een paar porties soep in de week!”

De vrouw gaat uit, om van buurvrouw, die aardappelen gekookt heeft, de schillen te vragen. Misschien zal ze die willen afstaan. Kobus had 5 centen meegebracht en daarvoor kan wat brood worden gekocht. Daar zullen dan vier kinderen en twee menschen dat etmaal van moeten leven. Terwijl de moeder weg is, hakt vader het deurtje stuk: de wind jaagt nu vrijelijk het armzalige kamertje binnen. Het oudste meisje valt flauw en als de moeder terug is, zonder aardappelschillen, want die kon buurvrouw nog best zelf gebruiken, en met drie sneden brood, wordt het brood gebroken en verdeeld, gebeden (dat is altijd bij de armen van Cremer) en gegeten. Plotseling blijkt het jongste jongetje Dorus stervend. Redding is niet meer mogelijk. En wanhopig zien we den vader met het lijkje den nacht in vluchten.

Hier eindigt Cremer zijn verhaal, maar hij voegt erbij, dat er geld wordt ingezameld voor dit gezin en dat er juist voor die stille armen, die zich schamen te bedelen, nog zoo heel veel noodig is.

Laatst bijgewerkt op 15 maart 2019.

www.jacobcremer.nl